

TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINI'NIN DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ VE SORUNLAR

T. Mesut EREN*

Öz

Avrupa Birliği, bazı ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalarken, Türkiye'nin, bu ülkelerle STA'lar yapmak zorunda olması benzersiz bir sorun yaratmaktadır. Ayrıca bu ülkelerden bazıları Türkiye ile bir STA imzalamakta isteksiz davranmaktadır. Buna rağmen son on yılda Türkiye'nin STA anlaşması imzalamış olduğu ülkelere olan ihracatı, toplam ihracat artışından daha yüksek; STA ülkelerinden ithalatı da, toplam ithalatından daha düşük bir oranla artış göstermiştir. Türkiye bu asimetrik ticari yapıdan yararlanmış görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, Türkiye-AB ilişkileri.

Abstract

While EU made FTA's with some countries, the fact that Turkey as a customs union partner of the EU, which is a developing country itself, has to conclude an agreement with these countries, creates unprecedented circumstances. Some countries are not necessarily keen to sign an agreement with Turkey.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, m.eren@iku.edu.tr
Makale metin ve verileri önceden izin alınmaksızın, atıf yapılarak kullanılabilir.

Inspite of this in last decade, Turkey increased its export to FTA-countries with higher ratio than that of total export's. The import from FTA-countries rose not faster than that of total import. It seems that Turkey benefits from these asymmetrical trade relations.

Key words: Foreign Trade, Free Trade Agreements, Customs Union, European Union, Turkey relations.

I. Giriş

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'ni kuran karara göre¹ Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun Ticaret Politikası'na uyumlu hale getirmek zorundadır. Bu yükümlülük karşısında Türkiye, bu ülkelerin bazılarıyla Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamış, diğerleriyle de müzakerelere başlamıştır. AB, gelişmiş ülkeler grubu olarak uluslararası öncelikleri ve politik tercihleri doğrultusunda bu ülkelerle anlaşma yaparken, zaten kendisi bir gelişmekte ülke olan Türkiye'nin, bu ülkelerle STA'lar yapmak zorunda olmasının benzersiz bir sorun yarattığı varsayılmaktadır.

Bu sorunun yanında Türkiye'yi zorlayan bir diğer konu da AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile bir STA imzalamamış (veya imzalamakta isteksiz davranan) ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları mallarını herhangi bir AB ülkesi üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz olarak sokma olanağına sahip olmalarıdır.

Yukarıda sayılan sorunlar ve uygulanan asimetrik ticaret serbestisi nedeniyle Türkiye'nin ekonomik bir kayıba uğradığı varsayımı bu çalışmanın 1. Bölümünde, 2000-2010 yılları arasındaki dış ticaret verileri esas alınarak test edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın 2. bölümünde AB'nin imzaladığı yeni nesil STA'ların nitelikleri ve öngördükleri ele alınacaktır. 3. bölümde Türkiye'nin bugüne kadar imzalamış olduğu STA'lar ele alınacak ve tartışılacaktır. Türkiye'yi zorlayan bir diğer konu olarak AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile bir STA imzalamamış veya

¹ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Avrupa Birliği-Türkiye 36. Ortaklık Konseyi Toplantısı 6 Mart 1995. www.abgs.gov.tr

imzalamakta isteksiz davranan ülkeler sorunu ele alınacaktır. Zira bu ülkeler, herhangi bir AB ülkesi üzerinden serbest dolaşım soktukları mallarını Türkiye pazarına gümrüksüz olarak sokma olanağına sahip durumdadırlar. 4. bölümde ise ampirik veriler değerlendirilecek 2000-2011 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinin bu ülkelerle olan ticarettten nasıl etkilendiği tartışılacaktır. 5. ve son bölümde ise çalışmayı özetleyerek, daha önce örneği görülmemiş bu duruma ilişkin çözüm önerileri sunulacaktır.

II. AB'nin yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları

1994 yılında Uruguay Turları'nın başarıyla sonlandırılması ile imzalanan anlaşmalar sayesinde hem Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş hem de uluslararası ticaretin yeni bir hukuki zemine oturması sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Dünya ticaretinde bir yandan çok taraflı ticari ilişkiler gelişirken, bir yandan da imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmaları'nın sayısında önemli bir artış kaydedilmiştir. Özellikle Avrupa Birliği (AB) 1 Kasım 1993 tarihinde Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle beraber ortak pazarın kuruluşunu tamamlamış ve gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerine daha çok önem vermeye başlamıştır. AB'nin imzaladığı STA'lar öncelikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, Latin Amerika, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile Güney Afrika Birliği ülkeleri ile yapılmıştır. Biz bu çalışmada özellikle Akdeniz Havzasında yer alan ülkelerle imzalanmış olan veya müzakere edilen STA'lara odaklanacağız.

AB'nin gelişmekte olan ülkelerle imzaladığı işbirliği anlaşmalarının tarihi 70'li yıllara kadar geri gitmektedir, ancak yeni nesil anlaşmalar 1995'de Barselona Deklerasyonu ile başlayan süreçle birlikte 2000'li yılların başlarından itibaren Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması adıyla imzalanmış ve çok kısa bir süre içerisinde de yürürlüğe girmiştir. AB'nin kendi dışında sağlamış olduğu en büyük mali yardımı da arkasına alan bu girişim ile Barselona Deklerasyonu, açıklanmış amacı Avrupa'daki güvenlik alanını güneye doğru yaymak olan bir dizi yeni ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel çalışmaları başlatmıştır Crawford (2005). AB'nin bu bölgeye yaklaşımının değişmesinin en önemli nedeni

Birliğin ekonomik ve politik nedenlerle bu bölgede yer alan ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmek istemesidir. Burada sağlanacak barış ve istikrar, AB'nin kendi Hinterland'ı olarak gördüğü Akdeniz havzasını güvenli bir bölge haline getirecektir. Bu bağlamda, yapısal açıdan Akdeniz'in Kuzey'i ile Güney'i arasındaki siyasi, ekonomik ve demografik dengesizlikler Akdeniz'de Avrupa Birliği için yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştır denilebilir. Diğer bir deyişle, siyasi açıdan farklı yönetim rejimlerine, ekonomik açıdan farklı ticari sistemlere ve demografik açıdan da eşitsiz yapıya sahip olan Akdeniz'de karşılıklı sorunların ortaya çıkması, AB'yi Akdeniz'de yeniden yapılanmaya sevk ettiğini söylemek mümkündür Pace (2004). Bunun yanında AB'nin uygulamaya çalıştığı tek taraflı tercihli ticaret politikası (preferential trade policy) Akdeniz ülkelerinin büyüme ve kalkınmasına yardımcı olmamış, gereken uyarıcı etkiyi yapmada yetersiz kalmıştır. Ayrıca bu anlaşmalar Dünya Ticaret Örgütü hukuku ile de uyumsuzluk göstermiş oldukları için devam ettirilmemişlerdir McQueen (2002). STA'ların müzakere sürecinde ve uygulanmaları sırasında önemli reform ve düzenlemelerin yapılmış olması ulusal ekonomide etkinliğin artmasına, sermaye birikiminin iyileşmesi ve büyümenin uyarılması sonucunu doğurmaktadır. Anlaşma imzalanan ülkelerde belirsizliğin azalması ve uygulanan ekonomi politikalarının güvenilirliğinin artması ülkeye yabancı sermayenin gelmesini ve çok uluslu şirketler yoluyla da global üretim sürecine katılmasını sağlamaktadır Fernandez ve Protes (1998).

AB, Suriye hariç tüm Akdeniz ülkeleriyle yeni nesil Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Son gelişmeler nedeniyle Suriye ile yapılan müzakereler askıya alınmış durumdadır. Anlaşmaların yapılmasının nedeni, bugün bu hedefe ulaşamamış olsa da, 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı'nın kurulmasıydı. Bu anlaşmaların imzalanmaları ve yasal onaylanma süreçleri sonrasında yürürlüğe girdikleri tarihler; Filistin otoritesi²

² Euro-Mediterranean Interim Agreement, 16 July 1997 Official Journal of the European Communities L 187/3.

(1997), Suriye³ (1977), Tunus⁴ (1998), Fas⁵ (2000), İsrail⁶ (2000), Ürdün⁷ (2002), Lübnan⁸ (2003), Makedonya⁹ (2004), Mısır¹⁰ (2004), Cezayir¹⁵ (2005), Hırvatistan²⁰ (2005), Bosna Hersek²¹ (2008), Arnavutluk²² (2009). Türkiye de AB'ye Gümrük Birliği ile bağlı ve yine AB ile tam üyelik müzakerelerini sürdüren bir ülke

-
- ³ Cooperation Agreement, 27 September 1978 Official Journal of the European Union L 269.
- ⁴ Euro-Mediterranean Agreement, 30 March 1998 Official Journal of the European Communities, L 097.
- ⁵ Euro-Mediterranean Agreement, 18 March 2000 Official Journal of the European Communities L 70/43.
- ⁶ Euro-Mediterranean Agreement, 21.June 2000 Official Journal of the European Union L 147/3.
- ⁷ Euro-Mediterranean Agreement, 15.5.2002 Official Journal of the European Communities L 129/3.
- ⁸ Interim Agreement on Trade, , 30 September 2002 Official Journal of the European Union L 262/45.
- ⁹ Association Agreement, 20 March 2004 Official Journal of the European Union L 84/47.
- ¹⁰ Association Agreement, 28.10.2000, Official Journal of the European Communities L 276/45.
- ¹⁵ Euro-Mediterranean Agreement, 10.October 2005, Official Journal of the European Union L 265/2.
- ²⁰ Association Agreement, 1. February 2005, Official Journal of the European Union, L 26.
- ²¹ Interim Agreement on Trade, 30. June 2008 EN Official Journal of the European Union L 169/13.
- ²² Association Agreement 28. April 2009 Official Journal of the European Union L 107/1

olmasına rağmen coğrafi olarak bu bölgede vazgeçilmez bir konumda yer aldığı için AB-Akdeniz Ortaklığı (AAO) içerisinde tutulmak istenmektedir. Ancak Avrupa Birliği de hem AB hem de AAO içinde Türkiye'nin yerini tam olarak netleştirememiştir. Yani Türkiye'nin AB üyesi mi olacağı veya Akdeniz'li bir partner mi olacağı AB içinde belirsizliğini korumaktadır. Bundan dolayı da Türkiye AB'ye tam üyelik sürecindeyken AAO'ya gönülsüz üye olmuştur denilebilir. Çünkü Türkiye AAO'ya üye olmayı AB tam üyeliğinin riske girmesi ve statüsünün azalması olarak yorumladığı görülmektedir Bilgin(2004).

Avrupa Akdeniz İşbirliği Anlaşmaları ikili anlaşmalar olmalarına rağmen, sergiledikleri bazı ortak özellikleri; 2010 yılında kurulmuş olması gereken STA yoluyla ticaretin serbestleşmesi, siyasi diyalog için uygun bir zemin oluşturması, ülkeler arasında artacak ticaret yoluyla ekonomik ve sosyal ilişkilerin iyileşmesi, Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki entegrasyonu teşvik etmesi, bölge ülkeleri arasındaki ekonomik, mali, sosyal ve kültürel işbirliğine katkı sağlamalarıdır.

Bu ortak amaçlardan da görülebileceği gibi Avrupa-Akdeniz işbirliği anlaşmaları, AB açısından basit bir ticaret anlaşmasından çok, ilgili ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmalarını da içeren geniş kapsamlı işbirliği anlaşmalarıdır.

III. Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği'ni kuran 6 Mart 1995 tarihli 36. Ortaklık Konseyi kararının 16. maddesine göre Türkiye bu kararın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren (31 Aralık 1995) beş yıl içinde (31 Aralık 2000), ticaret politikasını aşamalı olarak Topluluk Ticaret Politikası'nı üstlenecek duruma getirecek biçimde AB tercihli gümrük rejimine uyum sağlayacaktır. Bu uyum hem otonom rejimi, hem de üçüncü ülkelerle yapılacak tercihli ticaret anlaşmalarını kapsayacaktır. Otonom rejim bağlamında Türkiye Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) 1 Ocak 1996 tarihi

itibariyle üstlenerek bu yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Türkiye ayrıca bölge içerisinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi'ne 1 Ocak 1999 tarihi itibariyle taraf olmuştur. Ortaklık Konseyi kararının 15. maddesinde öngörülmüş olan ve kendisi için önemli gördüğü tekstil, aparel ve otomotiv gibi bazı sektörler için 5 yıllık bir geçiş döneminden sonra 1 Ocak 2001 yılı tarihinden geçerli olmak üzere OGT'yi tam anlamıyla üstlenmiştir. OGT'nin sağlıklı işleyişi ve Türkiye'nin ticaret politikasının AB'nin ticaret politikasına yakınlaştırılması ve son aşamada uyumunun sağlanmasında en önemli koşullardan biri üçüncü ülkelerle yapılacak STA konusudur. AB'nin tercihli ticaret politikası kapsamında üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu anlaşmaların Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında Türkiye ile bu ülkeler arasında da imzalanması zorunluluğu 16. maddede belirtilen yükümlülüğün kapsamını oluşturmaktadır. Bu yükümlülük karşısında Türkiye bu ülkelerin bazılarıyla STA imzalamış, diğerleriyle de müzakerelere başlamıştır. Anlaşma imzalanan ülkeler ve bu anlaşmaların yürürlüğe giriş tarihleri; EFTA²³ (1992), İsrail (1997), Makedonya (2000), Hırvatistan (2003), Bosna Hersek (2003), Fas (2006), Tunus (2005), Filistin (2005), Suriye ve Mısır (2007), Arnavutluk ve Gürcistan (2008) Sırbistan ile (2010), Şili ve Ürdün (2011) ile de yakın tarihli anlaşmalar olarak yürürlüğe girmişlerdir.

Ayrıca Malta ve Kıbrıs (dışında kalan tüm Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile de STA'lar yapılmış, ancak bu ülkelerin tamamı 2004 ve 2007 tarihlerinde AB üyesi oldukları için bu anlaşmalar karşılıklı olarak feshedilerek, bu ülkelerle ticaretin, GÜMRÜK BİRLİĞİ temelinde yürütülmesi yoluna gidilmiştir.

Türkiye'nin mevcut durumda, 13 ülke/ülke grubu ile müzakereleri devam etmekte olup (Körfez İşbirliği Konseyi, Ukrayna, MERCOSUR, Libya, Seyşeller, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Malezya, Moldova, Ekvator, Kolombiya, Gana ve Faroe Adaları), 10 ülke/ülke grubu nezdinde de (Cezayir, Meksi-

²³ European Free Trade Association= Avrupa Serbest Ticaret Birliği şu anda Norveç, İzlanda, İsviçre ve Lichtenstein devletlerinden oluşmaktadır.

ka, Güney Afrika Gümrük Birliği, ASEAN, Endonezya, Peru, Orta Amerika Topluluğu, AKP Ülkeleri (76 ülke), Hindistan ve Kanada) STA müzakerelerine başlanması yönünde girişimde bulunulmuştur²⁴.

Türkiye ile Güney Kore Cumhuriyeti arasındaki serbest ticaret anlaşması 1 Ağustos 2012 tarihinde imzalanmıştır.

AB'nin özellikle Akdeniz Havzası'nda yer alan ülkelerle yapmış olduğu STA'ların içerdikleri yükümlülükler bakımından asimetric bir yapıya sahip oldukları veya karşılıklık esasını, STA yapılan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler lehine gözardı ettikleri bilindiğinden, aşağıda detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi, bu anlaşmaların Türkiye'nin dış ticaretine olumsuz etki ederek, ekonomisine zarar verdikleri düşünülebilir. AB, gelişmiş ülke sıfatıyla uluslararası öncelikleri ve politik tercihleri doğrultusunda bu ülkelerle anlaşma yaparken, zaten kendisi bir gelişmekte ülke olan Türkiye'nin, AB'nin Tercihli Ticaret Politikası'nın gereklerini yerine getirmek adına bu ülkelerle STA'lar yapmak zorunda olması benzersiz bir paradokstur.

Örneğin Türkiye ve Suriye arasında Serbest Ticaret Alanı tesis eden ortaklık anlaşması, 19.10.2004 tarihinde AB-Suriye arasında imzalanmış olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması metni ile büyük bir paralellik arz etmektedir. Söz konusu anlaşma ile Türkiye, Suriye menşeli sanayi ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde uyguladığı gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırırken, Suriye tarafı, Türkiye menşeli ürünlerin Suriye'ye ithalinde uygulamakta olduğu gümrük vergilerini, 12 yıllık bir geçiş süreci içinde kaldıracaktır. Ayrıca, Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile beraber, Suriye, Türkiye'ye halihazırda uyguladığı tüm ithalat yasaklarını ve kısıtlamalarını kaldırma mükellefiyetindedir. Söz konusu indirim takvimi, AB-Suriye Ortaklık Anlaşması metni ile bire bir örtüşmektedir. Anlaşma, tarım ürünlerinde ise AB'den farklı olarak sınırlı sayıda ürün için anlaşmanın yürürlüğe girdiği

²⁴ TC Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları. www.hazine.gov.tr. Ziyaret tarihi 25.10.2012

tarihten itibaren eş zamanlı uygulamaya konulan karşılıklı ve dengeli taviz değişimini içermektedir.

Yakından bakabileceğimiz diğer anlaşma ise Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması olabilir. Anlaşma 27 Aralık 2005 tarihinde Kahire’de imzalanmış ve 1 Mart 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması sanayi ürünlerindeki gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ile eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması; tarım ürünlerinde taviz değişimi ile hayvan ve bitki sağlığı önlemleri; hizmetler, yatırımlar ve genel hükümler alanlarında düzenlemeler içermektedir. Türkiye, Mısır menşeli tüm sanayi ürünlerinin Türkiye’ye ithalatında uygulanan gümrük vergilerini STA’nın yürürlüğe girişiyle birlikte sıfırlamıştır. Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin Mısır’a ithalatında uygulanacak rejim için hem indirim takvimi hem de ürün içeriği bakımından AB-Mısır Ortaklık Anlaşması²⁵ ile birebir paralellik arz eden yapı müzakere edilmiş ve Mısır’ın sanayi ürünlerinde Türkiye’ye uygulamayı öngördüğü indirim takvimleri AB listelerine kıyasla tüm listeler bakımından birer yıl kısaltılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye menşeli tüm sanayi ürünleri Mısır’a ithalatta aşamalı gümrük vergisi indirimine tabii tutulmuş olup, farklı indirim takvimlerine sahip 4 liste bulunmaktadır. Gümrük vergisi indirimlerinin; birinci listede yer alan ürünler için anlaşmanın yürürlüğe girişiyle birlikte başlamak suretiyle 1 Ocak 2008 tarihinde, ikinci liste için 1 Ocak 2014 tarihinde, üçüncü liste 1 Ocak 2017 tarihinde ve dördüncü liste için 1 Ocak 2020 tarihinde tamamlanması öngörülmektedir.

Tarım ürünlerinde ise ilk aşamada diğer STA’larda da olduğu üzere tarafların ihracatı açısından önem arz eden belirli ürünlerde kotalar dahilinde veya herhangi bir miktar kısıtlaması

²⁵ AB ile Mısır arasında STA oluşturulmasını da kapsayan Ortaklık Anlaşması görüşmeleri 1995 yılında başlamış ve ancak dört buçuk yıl sonra sonuçlandırılmıştır. Müzakereler 1999 yılının Haziran ayında tamamlanmış ve 25 Haziran 2001 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşmanın ticari hükümleri 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe girmiş, Anlaşmanın tamamı ise 01.06.2004 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Kaynak: Dış Ekonomik İşler Konseyi (DEİK) Tür-Mısır İş konseyi. http://www.deik.org.tr/Konseylcerik/2848/_Mısır_Ülke_Bülteni.html

olmaksızın vergi indirimi/muafiyeti şeklinde taviz değişiminde bulunulmuştur.

Görüldüğü gibi STA'lara taraf olan ülkelerle, Türkiye'nin yükümlülükleri karşılaştırıldığında anlaşmaların asimetrik yapısı açıkça görülmektedir. Suriye ve Mısır gibi Türkiye ile bazı ihraç ürünleri bakımından (tarım ürünleri, tekstil, dokuma, deri sanayi veya petro kimya ürünleri) rekabet içinde olan ülkelerle yapılan bu anlaşmaların Türkiye ekonomisine zarar verdiği düşünülebilir.

IV. STA'lar ve Türkiye'nin dış ticareti

Türkiye'nin imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye ekonomisine kısa vadedeki somut etkilerini incelemek için öncelikle ve ülkenin dış ticaretini nasıl etkilediğine bakmak gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin 11 ülke ve EFTA ülkeler grubu ile 2000-2011 yılları arasındaki ticaretine baktığımızda Türkiye'nin ihracatının bu ülkelerin tamamıyla çok yüksek oranlarda artmış olduğunu görüyoruz²⁶. Tablo 1'den de görüleceği gibi bunları saymak gerekirse şunları söyleyebiliriz: Türkiye'nin EFTA ülkelerine yapmış olduğu ihracatı % 583, İsrail'e % 368, Makedonya'ya % 277, Hırvatistan'a % 1009, Bosna Hersek'e % 997, Filistin'e % 817, Tunus'a % 495, Fas'a % 1316, Suriye'ye % 875, Mısır'a % 734, Arnavutluk'a % 445 ve Gürcistan'a ihracatı % 827 oranlarında artış göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin STA anlaşması olan ülkelere yaptığı ihracat

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EFTA	324	316	409	538	667	821	1.189	1.328	3.262	4.336	2.416	1.887
İsrail	650	805	861	1.083	1.315	1.467	1.529	1.658	1.935	1.528	2.080	2.391
Makedonya	108	90	101	123	149	162	173	272	296	283	263	299
Hırvatistan	24	30	43	86	118	168	214	356	329	221	249	242
Bosna-Hersek	27	28	43	63	100	128	151	445	572	227	224	269
Filistin	6	6	5	6	9	9	21	21	21	30	40	49

²⁶ Sırbistan ile yapılan anlaşma 2010, Şili ve Ürdün ile yapılan anlaşmalar da 2011 tarihinde yürürlüğe girdiklerinden, etki analizinde kapsam dışında bırakılmışlardır.

Tunus	162	141	121	220	256	295	325	530	778	647	714	802
Fas	70	98	138	181	330	371	551	722	958	600	624	921
Suriye	184	281	267	411	395	552	609	798	1.115	1.425	1.845	1.610
Mısır	376	421	326	346	473	687	709	903	1.426	2.618	2.251	2.759
Arnavutluk	61	73	80	114	161	191	214	295	306	273	241	271
Gürcistan	132	144	103	155	200	272	408	646	998	766	769	1.092
Toplam	2.124	2.433	2.497	3.326	4.173	5.123	6.093	7.974	11.996	12.954	11.716	12.592

2000-2011, Milyon ABD Doları. Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, TC. Ekonomi Bakanlığı istatistikleri. (Veriler yazar tarafından derlenmiştir)

2000-2011 yılları arasında, Türkiye'nin, incelenen STA ülkelerinden ithalatı ise Tablo 2'de gösterildiği gibi şu şekildedir: Türkiye'nin EFTA ülkelerinden yapmış olduğu ithalatı % 507, İsrail'den % 408 artarken, Makedonya'dan % 920, Hırvatistan'dan % 1244, Mısır'dan yaptığı ithalat % 981 oranında artmıştır. Bosna Hersek'ten % 1286, Tunus'dan % 385, Fas'dan % 576, Arnavutluk'tan % 4200 Gürcistan'dan²⁷ ithalatı ise % 203 oranlarında artış göstermiştir. Suriye'den yaptığı ithalat ise beklentilerin aksine % 39 oranında azalmıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin STA anlaşması olan ülkelere ithalatı

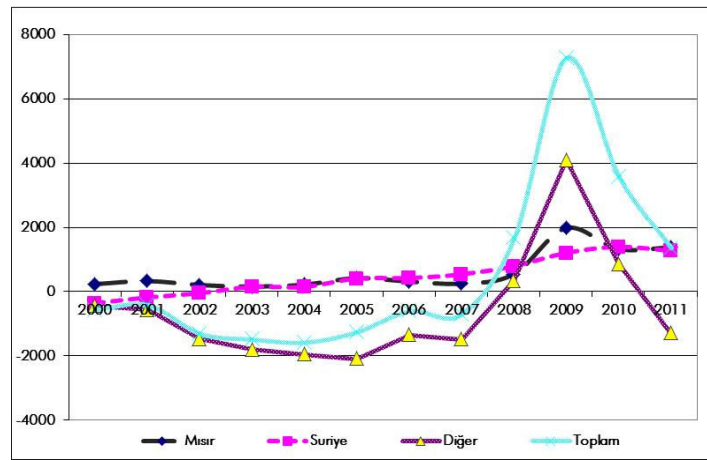
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EFTA	1.155	1.481	2.512	3.396	3.911	4.440	4.522	5.775	6.218	2.781	4.002	5.846
İsrail	505	529	544	459	714	805	782	1.082	1.448	1.075	1.360	2.057
Makedonya	10	9	15	27	52	52	56	56	30	40	52	92
Hırvatistan	25	17	9	17	35	86	61	77	106	107	211	311
Bosna-Hersek	7	5	6	8	11	15	9	21	25	52	72	90
Filistin	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0
Tunus	65	73	72	98	100	117	150	230	365	235	281	250
Fas	73	38	68	77	106	143	174	198	361	235	397	420
Suriye	545	463	315	261	248	143	187	259	324	221	452	337
Mısır	141	92	118	189	255	267	393	653	886	642	926	1.382
Arnavutluk	3	4	4	5	16	16	13	24	37	5	87	126
Gürcistan	155	127	138	269	300	290	345	290	525	285	291	314
Toplam	2.684	2.838	3.801	4.806	5.749	6.374	6.693	8.666	10.325	5.678	8.132	11.225

2000-2011. Milyon Dolar Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, T.C. Ekonomi Bakanlığı istatistikleri. (Veriler yazar tarafından derlenmiştir)

²⁷ Gürcistan AB ile henüz bir STA imzalamamış olmasına rağmen, Türkiye ile olan ticaret hacmi 1,4 milyar ABD dolarını aştığı için hesaplamalara katılmıştır.

Türkiye'nin imzalamış olduğu STA'ların önemli bir bölümü 2000-2011 yılları arasında yürürlüğe girmiştir. Daha önce tartışılan asimetrik yükümlülük gereği Türk tarafı anlaşmaların yürürlüğe girdiği tarihlerde gümrük vergilerini sıfırlamış, uyguladığı eş etkili vergileri ve kotaları kaldırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin STA ülkelerinden ithalatının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Ancak bu oran genel ihracat artış oranının altındadır.

Şekil 1. Türkiye'nin Suriye ve Mısır ve diğer STA ülkeleriyle olan dış ticaret dengesi

Şekil 1'de yukarıdaki verilerden STA'larını daha yakından incelediğimiz özellikle Suriye ve Mısır gibi ülkelerle Türkiye'nin dış ticaret dengesinin seyrini görmekteyiz. Bu iki ülke Türkiye ile tekstil, dokumacılık veya deri ürünleri gibi bir çok setörde rekabet halinde olmasına rağmen, dış ticareti özellikle 2002 yılından sonra devamlı fazla vermeye başlamıştır.

Tablo 3'de Türkiye'nin 2000-2011 döneminde toplam ithalatının % 441 oranında artarken, STA ülkelerinden ithalatının ise, toplam ithalatından daha az, sadece % 418 oranında artırdığı görülmektedir.

Türkiye'nin STA imzalamış olduğu ülkelere olan ihracatının seyrine baktığımızda da ilginç bir trend göze çarpmaktadır. Şöyle ki: Türkiye'nin toplam ihracatı 2000-2011 yılları arasındaki dönemde oranında % 486 artış gösterirken STA ülkelerinin tü-

müne yapılan ihracat % 593 oranında artmıştır. Bilindiği gibi, Türkiye'nin STA ülkelere olan ihracatının serbestleşmesi için kademeli bir geçiş dönemi öngörülmüş (Suriye ve Mısır örneklerinde olduğu gibi) ve ilgili vergi indirimlerinin önemli bir ürün grubu için henüz gerçekleşmemiştir. Buna rağmen bu ülkelere olan ihracat, toplam ihracattan daha fazla artış göstermiştir.

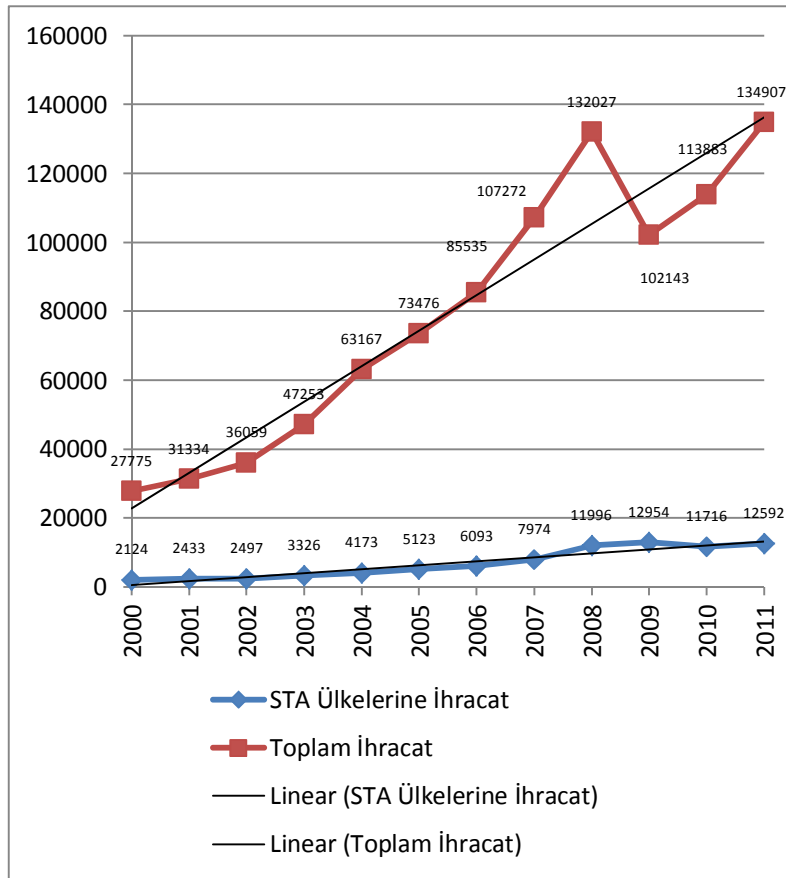
Tüm bu bilgiler ışığında yapabileceğimiz çıkarım şudur: 2000-2010 yılları arası dönemde, tüm ülkelerle olan toplam ticaret hacimlerinde önemli artışların söz konusu olduğunu, yine aynı dönemde yapmış olduğu STA'ların, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticaretine, ticaret yaratıcı bir etki yaptığını, bu artışların Türkiye'nin genel ihracat trendlerine paralel seyir izlediğini ancak STA ülkelere yaptığı ihracatta görülen artış oranının genel ihracat artış oranından daha büyük olduğunu (bkz. Şekil 1); yine bu ülkelere yapmış olduğu ithalatın, Türkiye'nin genel ithalat trendlerine paralel bir seyir izlediğini, ancak STA ülkelerinden yaptığı ithalatın, genel ithalat artışından daha düşük bir oranda arttığı (bkz. Şekil 2) görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı

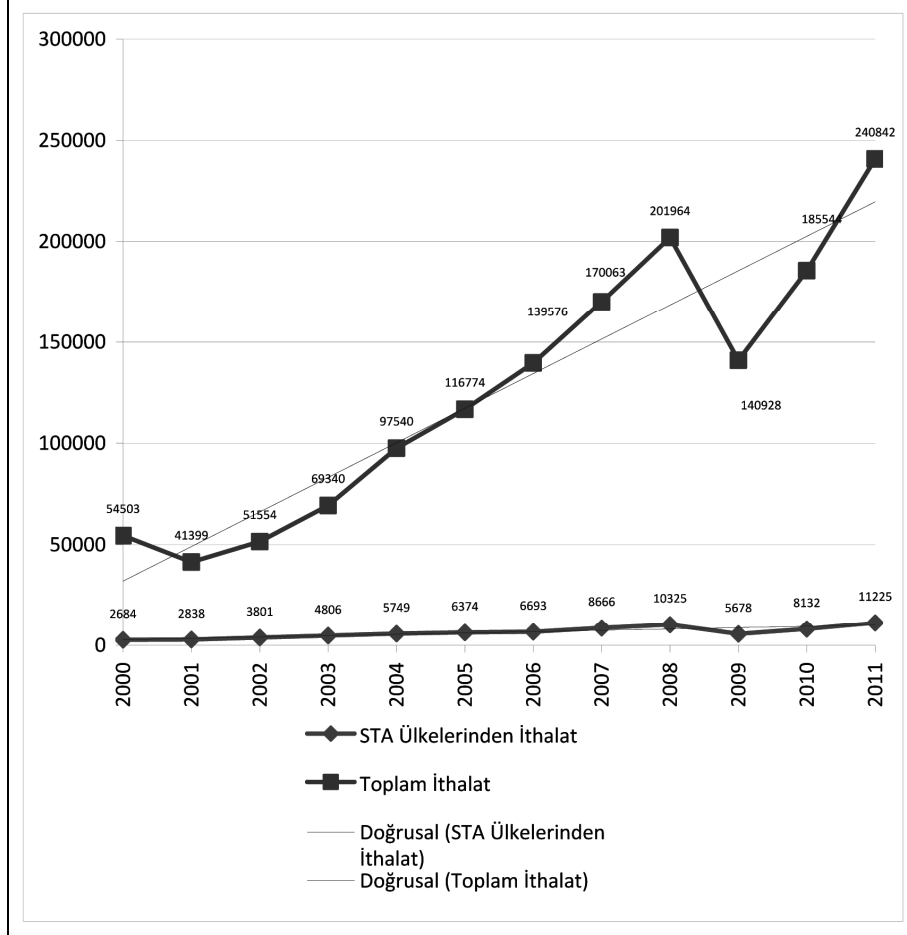
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ihracat	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.883	134.907
İthalat	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.544	240.842

2000-2011. Milyon ABD Doları Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, T.C. Ekonomi Bakanlığı istatistikleri.

Şekil 2. Türkiye'nin STA ülkelerine ihracatı ile toplam ihracatının karşılaştırılması ve trendler

Şekil 3. Türkiye'nin STA ülkelerinden ithalatı ve toplam ithalatının karşılaştırılması ve trendler

3. Türkiye ve AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

STA'ların Türkiye'ye getirdiği bu asimetrik yükümlülük yanında Türkiye'yi zorlayan bir diğer konu da AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile bir STA imzalamamış olan ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları mallarını herhangi bir AB ülkesi üzerinden Türkiye pazarına gümrüksüz olarak sokma olanağına sa-

hip olmalarıdır. Türkiye, aynı şartlara ancak bu 3. ülke ile bir STA imzalaması durumunda sahip olacağından, Bu ülkelerin Türkiye ile STA imzalama konusunda çok da istekli davranmadıkları görülmektedir. Türkiye'nin AB'nin STA yaptığı üçüncü ülkelerle kendisinin de sorunsuz bir şekilde anlaşma yapabilmesi için AB Komisyonu'nun yapılan anlaşmalara Türkiye ile ilgili bir madde koymasına gerekmektedir. Aksi takdirde bu ülkeler, bir yaptırım olmadığı için Türkiye ile anlaşma imzalamaya yanaşmamaktadırlar Duna (2008). AB yaptığı STA anlaşmalarına, AB gümrük alanının bir parçası olan Türkiye ile ilgili bağlayıcı nitelikte bir madde koymayı istemediğinden bu sorun çözülememektedir. Ayrıca Türkiye maddesi dikkate alınmak istense bile bu maddenin uygulanması, anlaşma imzalandığı tarihte sözkonusu olacağı için, Türkiye'nin ilgili ülke ile müzakerelere çok geç başlamasına neden olabilecektir.

AB-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantılarında bu sorun sıkça tartışılmaktadır. Türkiye'nin, AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerle STA imzalamak arzusunda olduğu, AB ile arasında gümrük birliği bulunduğu, Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde ilgili ülkeler Türkiye pazarına AB üzerinden giriş yapabildikleri, ancak, Türkiye'nin STA imzalamadığı ülke pazarlarına giriş yapamadığı ve bunun önem arz ettiği AB'ye bildirilmiş olmasına rağmen, AB, STA imzalamayan ülkelere bu yönde zor kullanamayacağını bildirmiştir.

Avrupa Birliği'nin müzakerelerine başlayacağı yeni Serbest Ticaret Anlaşmaları için Türkiye'nin de ilgili ülke ile müzakeresine AB ile eş zamanlı olarak başlaması, bu STA'ların yaratabileceği olumsuzlukların öngörülmesine ve buna uygun önlem alınmasını sağlayan "etki analizi" raporlarına Türkiye'nin de dahil edilmesi ya da hiç değilse Türkiye ile STA imzalama konusunda isteksiz olan veya direnen ülkelere karşı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16/3 ve 58/2 maddeleri kapsamında telafi edici vergi uygulamasına izin verilmesi bu sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır²⁸.

²⁸ 10 Haziran 2008 tarihinde Ankara'da yapılan AB-Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi 20. dönem toplantısında Türk tarafının görüşleri. www.abgs.gov.tr

V. Sonuç ve değerlendirme

Avrupa Birliği, Akdeniz ülkeleri için Tercihli Ticaret Politikası'ndan vazgeçerek Avrupa-Akdeniz Ortaklığı adı altında ve Barselona Deklerasyonunda belirlenen ilkeler çerçevesinde yeni bir bölgesel ekonomik entegrasyonu hedeflemiştir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği içinde yaşadığı sorunlar sadece Serbest Ticaret Anlaşmaları ile ilgili olarak yaşadığı sorunlar iki yönlüdür: Birincisi Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülükleri içinde AB'nin STA imzaladığı bölge ülkeleriyle benzer anlaşmaları imzalamak zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olarak, AB'nin gelişmiş ülke sıfatıyla yapmış olduğu anlaşmaların bir benzerini bölge ülkeleriyle, çıkarlarına uygun olsun veya olmasın yapmak zorunda olmasının kısa vadede ne tür bir etki yarattığı konusu dış ticaret istatistikleri temelinde incelenmiş ve yapılan STA'ların tümünün, ticaret hacimlerinde yarattıkları artış dikkate alındığında ticaret yaratıcı bir etkiye sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca Türkiye 2000-2011 yılları arasında beklenenin aksine, bu ülkelere olan ihracatını, ithalatından daha büyük bir oranda arttırmıştır. Yani başlangıçta ortaya konulan tez doğru çıkmamış, ampirik veriler aksini kanıtlar yönde oluşmuştur.

Öte yandan da AB ile STA imzalayan ve henüz Türkiye ile bir STA imzalamamış olan ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları malların yarattığı haksız rekabet konusu hala son derece önemlidir. Bu ülkelerin Türkiye ile bir STA imzalamak konusunda isteksiz davranmaları ve bunu giderecek ve STA imzalamaları yönünde onları zorlayacak herhangi bir yaptırımın düşünülmemiş olması Türkiye için bir sorun oluşturmaktadır.

Serbest Ticaret Anlaşmaları ile ilgili sorunun giderilmesi için en basit (ama muhtemelen en uzun) yol Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıdır. Yaşanan sorunların tamamı Türkiye'nin AB'ye tam üye olmamasından dolayı karar alma organlarında ve müzakere komitelerinde yer alamamasından kaynaklanmaktadır. Üye olduğunda bu sorunların tümü ortadan kalkacaktır.

İkinci bir yol da AB'nin imzalamış olduğu STA'ların çok taraflı bir anlaşma ile hayata geçirilmesidir. Birbirine benzer metinler içeren ikili anlaşmalar tek bir metin haline getirilerek bir tarafta AB, diğer tarafta AB ile STA imzalamış olan ülkeler ve Türkiye'nin yer aldığı çok taraflı bir anlaşmayla hükme bağlanabilir. Böylece Türkiye'nin yaşadığı isteksiz STA partneri sorunu kendiliğinden çözülebilir.

Yukarıdakilerden daha kolay bir çözüm, daha önce de saydığımız gibi Komisyonun sorunun varlığını kabul ederek STA müzakerelerine Türkiye ile eş zamanlı olarak başlaması, müzakereler hakkında önce ve sonra Türkiye'ye detaylı bilgi vermesi veya partner ülkeleri Türkiye ile STA imzalamaya zorlaması gibi bazı yaptırımları uygulamasıdır.

Son, belki de en kolay çözüm ise Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden çekilmesi ve AB ile olan ilişkilerini tam üye olana kadar serbest ticaret anlaşmasıyla devam ettirmesidir. Gümrük Birliği'nin (rekabet, fikri mülkiyet hakları vb.) kurumsal gereklilikleri yerine getirilirken Ortak Gümrük Tarifesinin üstlenilmesi ve AB'nin Ticaret Politikasının STA'larla ilgili bölümünün yükümlülükleri bir süreliğine (tam üyeliğe kadar) askıya alınabilir.

Kaynaklar

1. Bilgin P. 2004. A Return to 'Civilisational Geopolitics' in the Mediterranean? Changing Geopolitical Images of the European Union and Turkey in the Post-Cold War Era. **Geopolitics**, 9(2): 269-291.
2. Crawford B., (2005). The impact of EU enlargement on the Euro-Med Partnership Miami University, **Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series**, Vol.5(23)
3. Duna C. 2008. Gümrük Birliği Çerçevesinde AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri konulu toplantıyı açış konuşması, TÜSİAD.
4. Fernandez, R & J. Protes. 1998. Return to Regionalism: An analysis of non traditional gains from regional arrangements. **The World Bank Economic Review** 12: 197-220

5. Foroutan F. 1998. Does Membership in a regional preferential trade arrangement make a country more or less protectionist. **World Bank Policy Research Working Paper** No. 1898.
6. Hemker F. 2006 Praeferenzielle Handelsabkommen der EU mit Entwicklungslaendern. www.weltpolitik.net.
7. Mc Queen M. (2002). The EU's free trade agreements with developing countries: A case of wishful thinking? **The World Economy** Vol 25, issue 9, ss. 1369-1385.
8. Pace M. (2004). The Euro-Mediterranean Partnership and the Common Mediterranean Strategy? European Union Policy from a Discursive Perspective. **Geopolitics** Sayı 9(2): 292-309
9. Panagariya A. 2002. EU Preferential Trade Arrangements and developing countries. **The World Economy** Vol. 25: 1415-1432
10. Sampson P.G. 2003. **Regionalism, multilateralism and economic integration: The recent experience**, United Nations Publications, New York.

Internet Kaynakları

1. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı kaynakları: *Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye-Filistin geçici serbest ticaret Anlaşması, Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye Mısır Serbest Ticaret Anlaşması*. www.dtm.gov.tr
2. Association Agreement, 28.10.2000, Official Journal of the European Communities L 276/45. www.europa.eu
3. Euro-Mediterranean Agreement, 15.5.2002 Official Journal of the European Communities L 129/3. www.europa.eu
4. Euro-Mediterranean Agreement, 18 March 2000 Official Journal of the European Communities L 70/43. www.europa.eu
5. Euro-Mediterranean Interim Agreement, 16 July 1997 Official Journal of the European Communities L 187/3. www.europa.eu
6. Euro-Mediterranean Agreement, 30 March 1998 Official Journal of the European Communities, L 097. www.europa.eu
7. Euro-Mediterranean Agreement, 10.October 2005, Official Journal of the European Union L 265/2. www.europa.eu
8. Interim Agreement on Trade, , 30 September 2002 Official Journal of the European Union L 262/45. www.europa.eu

-
9. Association Agreement, 20 March 2004 Official Journal of the European Union L 84/47. www.europa.eu
 10. Euro-Mediterranean Agreement, 21 June 2000 Official Journal of the European Union L 147/3.
 11. Cooperation Agreement, 27 September 1978 Official Journal of the European Union L 269. www.europa.eu
- Association Agreement, 1. February 2005, Official Journal of the European Union, L 26. www.europa.eu
- Interim Agreement on Trade, 30. June 2008 EN Official Journal of the European Union L 169/13. www.europa.eu
- Association Agreement 28. April 2009 Official Journal of the European Union L 107/. 1 www.europa.eu